

ДЖОРДЖИНА ГОВЕЛЛ

КОРОЛЕВА ПУСТЕЛІ

ОДНА ЖІНКА ЗДАТНА
ЗМІНИТИ ХІД ІСТОРІЇ

ПЕРЕКЛАЛИ З АНГЛІЙСЬКОЇ
ТЕТЯНА КОРОБКОВА
ТА ІЛОНА ВІННІЧУК

Київ · «Наш Формат» · 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
<i>Розділ 1. ГЕРТРУДА І ФЛОРЕНС</i>	15
<i>Розділ 2. ОСВІТА</i>	37
<i>Розділ 3. ЦИВІЛІЗОВАНА ЖІНКА</i>	50
<i>Розділ 4. СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ</i>	67
<i>Розділ 5. АЛЬПІНІЗМ</i>	80
<i>Розділ 6. ПОДОРОЖІ ПУСТЕЛЯМИ</i>	99
<i>Розділ 7. ДІК ДОТІ-ВАЙЛІ</i>	131
<i>Розділ 8. МЕЖА ВИТРИВАЛОСТІ</i>	167
<i>Розділ 9. ВТЕЧА</i>	200
<i>Розділ 10. РОБОТА ПІД ЧАС ВІЙНИ</i>	223
<i>Розділ 11. КАЇР, ДЕЛІ, БАСРА</i>	245
<i>Розділ 12. ПРАВЛІННЯ ГЕРТРУДИ</i>	281
<i>Розділ 13. ГНІВ</i>	310
<i>Розділ 14. ФЕЙСАЛ</i>	343
<i>Розділ 15. КОРОНАЦІЯ</i>	374
<i>Розділ 16. ПОДАЛЬШЕ ПЕРЕБУВАННЯ ТА ВІД'ЇЗД</i>	392
ПОРІВНЯЛЬНА ВАРТІСТЬ ГРОШОВИХ ОДИНИЦЬ	429
ХРОНОЛОГІЯ	431
ПОДЯКИ	447
БІБЛІОГРАФІЯ	451

ГЕРТРУДА І ФЛОРЕНС

Двадцять друге березня 1921 року. Останній день каїрської конференції, а для Британії — останній шанс визначити повоєнне майбутнє Близького Сходу. Британські делегати прогулюються звичним туристичним маршрутом навколо пірамід і фотографуються верхи на верблюдах на тлі Сфінкса. З-під його масивної, побитої вітром голови дещо зніяковіло дивляться в камеру двоє найвідоміших англійців (початку) двадцятого століття: Секретар колоній Вінстон Черчилль, який щойно розвеселив довколишніх, звалившись зі свого верблюда, і Томас Едвард Лоуренс («Лоуренс Аравійський»), у строгому темному, у тоненьку смужку, костюмі й такому ж капелюсі — типовий високопосадовець. А між ними невимушено усміхається Гертруда Белл, єдиний делегат, чий знання були ключовими для успіху Конференції. Її обличчя під солом'яним капелюшком, прикрашеним трояндою, світиться щастям. Здійснюється її мрія про незалежну арабську націю: її вибір короля ухвалено, її Ірак стане державою. Зранку того дня Черчилль надіслав із готелю «Семіраміда» каблограму* з важливим повідомленням: «Фейсал Ібн Шариф — це, вочевидь, найкраще і найдешевше рішення».

Як могло статися, що жінка, предки якої розводили овець у Камберленді, що на Півночі Англії, стала найвпливовішою для свого часу фігурою на Близькому Сході? Англійка від голови до кінчиків пальців, дитя вітристих пагорбів Йоркшира. Фермери Півночі ще в одинадцятому столітті виявили твердість своєї натури, коли єдині з усіх англійців відмовилися присягти Вільгельму Завойовнику. Щоб описати цих суворих тілом і думками людей, достатньо кількох простих слів.

Прапрадід Гертруди Белл був ковалем у місті Карлайл. Прадід першим відкрив у Джарроу лужну фабрику й ливарню. Її знаменитий і впливовий дід, сер Ісаак Лоутіан Белл, 1816 року народження, був хіміком-металургом і чи не найпершим промисловцем країни. На його заводах виробляли третину всього металу Британії та левову частку металу для

* Каблограма — телеграма, що передається підводним кабелем (прим. пер.).

будівництва залізниць і мостів у імперських колоніях, що швидко розвивалися. Ісаак Белл став членом Королівського товариства — найавторитетнішої наукової організації Британії. Отримавши диплом інженера, він закінчив також університет Единбурга і Паризьку Сорбонну, навчався у Данії та на півдні Франції. Після опублікування праці «Хімічні особливості плавлення заліза» його прозвали «корифеєм британської металургії». Він першим виявив можливість виготовляти добрива з фосфорних сполук, побічного продукту сталеваріння. Сера Ісаака, або у дружньому колі просто Лоутіана, 1854 року обрали на посаду лорд-мера міста Ньюкасл-на-Тайні, він був членом парламенту від Ліберальної партії Хартпула й шерифом графства Дарем. Серед друзів Белла були Чарльз Дарвін, Томас Гакслі, Вільям Морріс і Джон Раскін — світочі еволюції, науки, мистецтва, архітектури й соціальні реформатори. Лоутіан був президентом і віце-президентом восьми загальнонаціональних інженерних і хімічних товариств, деякі з них сам і заснував. Крім того, він був директором Північно-Східної залізниці. У його володінні (спільно з братами Джоном і Томом) були вугільні шахти, кар'єри, копальні з видобутку залізної руди. Печі ливарень Беллів горіли цілодобово, вогняний дим із труб їхніх заводів освітлював нічне небо. Компанія Ісаака Белла та її партнери забезпечували сорок сім тисяч робочих місць, і брати Белл хвалилися, що можуть виготовити будь-що «від голки до корабля». Першу сталеливарню Белли відкрили в Ньюкаслі, другу — в Порт-Кларенсі, Мідлсбро. Крім того, Лоутіан Белл відкрив перший у країні завод з виробництва алюмінію — металу, який у ті часи цінували на рівні із золотом. У день відкриття заводу Белл проїхав вулицями Ньюкасла в алюмінієвому циліндрі на голові, а потім зняв його й жбурнув у натовп. На заводі Лоутіана з'явилося перше в Британії обладнання для виробництва сталевих тросів.

Лоутіан написав кілька наукових книг, а головне — провів докладний і логічний аналіз конкурентоспроможності Британії на світовому ринку виробництва металу. Він активно інвестував у дослідження виробництва сталі й прагнув вивести Британію на передовий рубіж запровадження новітніх технологій. Та попри його титанічні зусилля цього, на жаль, не сталося. Як Белл і передбачав, інші держави — насамперед Німеччина з військовими заводами Круппа й сталеливарнями Тиссена — вирвалися далеко вперед, якісно й кількісно випередивши Британію й накопичивши матеріальні та політичні ресурси напередодні Першої світової війни.

Цей могутній чоловік мав — за непідтвердженими даними — майже шістдесят онуків! Лоутіан і його дружина Маргарет Паттінсон диктували своїм численним нащадкам стиль життя, де на чільне місце ставили радше

комфорт, ніж марнотратство. Ісаак Белл був Біллом Гейтсом своєї епохи. Однак його життя не мало безглуздої помпезності, до якої зобов'язував статус промислового магната. Можливо, не обійшлося без впливу Маргарет: її предки були крамарями й науковцями. Перший будинок Беллів — Вашингтон-Нью-Голл у передмісті Ньюкасла-на-Тайні, місця, звідки походили пращури самого Джорджа Вашингтона — зовсім не був схожий на панську садибу, як і маєток Раунтон-Грандж, що його Лоутіан збудував на піку своєї влади. Він грався з готикою, але серцем тягнувся до стилю декоративно-ужиткового мистецтва, популяризованого Вільямом Моррісом і його «Рухом мистецтв і ремесел»; до традиційних виробів ремісництва як єдиного порятунку від руйнівної навали безликих предметів Промислової революції. Цей стиль оздоблення впадає в око в усіх приватних і публічних будівлях, що належали родині Беллів. На відміну від багатьох заможних спадкоємців, старший син Лоутіана, Г'ю, батько Гертруди, теж жив скромно, як для промислового магната. Доказ того — Ред-Барнс, його перший власний будинок на йоркширському узбережжі у рибальському селищі Редкар, з якого в Кларенс треба було їхати потягом. По смерті Лоутіана, його лондонський будинок продали, а гроші, найімовірніше, поділили між Г'ю та іншими дітьми: Чарльзом, Адою, Мейсі та Флоренс.

У родині до Лоутіана ставилися не те, щоб з любов'ю — скоріше зі смиренною покорюю. Його ж ставлення до родичів було різким, навіть диктаторським. Гертруда та її брати і сестри зверталися до дідуся не інакше як «Патер». Ілюстрований сімейний алфавіт, намальований дітьми до Різдва 1877 року, коли Гертруді було дев'ять, свідчить про почуття дітей до авторитарного діда.

А — з Різдром вітАємо всіх

Б — надворі Білий сніг

В — суВорий Високодумний Патер...

Ельза, молодша сестра Гертруди по батьку, приписала олівцем: «Сер Ісаак Лоутіан Белл», щоб ніхто, бува, не вирішив, що цей опис стосується м'якшого і добрішого Г'ю.

Ставлення до Патера якнайкраще ілюструє одна сімейна історія. Лоутіан заборонив будь-кому брати його коней. Коли одна з його онук знепритомніла прямо за вечерею (перелам ключиці через падіння з коня), уся родина змовилася приховати правду: дівчина була на полюванні з сусідськими паничами, взявши одного з дідусевих коней.

Утім бабуся Маргарет бувала не менш безжальною. Якось гість за чаєм похвалив її домашню випічку. «Авжеж, — в'їдливо відповіла вона, — і як у вас стільки влазить!».

Кілька невідомих раніше історій були оприлюднені зовсім недавно, коли відкрили архів у одному з родинних будинків, перебудованому зі зруйнованого середньовічного абатства, Маунт-Грейс-Прайорі, де дожили свої дні батько й мачуха Гертруди. Під егідою добродійного фонду «Англійська спадщина» будинок мав бути перетворений на музей. Під час проведення робіт під мостинами знайшли сховок з паперами. У них є запис про трагічний випадок у маєтку Вашингтон-Нью-Голл, коли «у 1872 році в димарі задихнувся семирічний сажотрус». Якщо дійсно 1872 року в димарі будинку Лоутіана загинув маленький хлопчик, то сталевий магнат, безсумнівно, порушив закон, адже за двадцять шість років до того парламент заборонив використовувати дитячу працю у чищенні димарів. Припускаю, що сер Ісаак дізнався про сам факт присутності в димарі дитини лише тоді, коли було вже надто пізно. Чи був він пригнічений цією трагедією, чи просто боявся заплямувати репутацію в разі розголосу, але він поспіхом переселився у новозбудований Раунтон-Грандж. Вашингтон-Нью-Голл багато років стояв порожнім, і його навіть не виставляли на продаж. Лише дев'ятнадцять років потому Лоутіан віддав його під дім для безпритульних дітей з вимогою перейменувати будинок на «Маєток шляхетної Марґарет»; нині це — затишний багатоквартирний будинок. Не виключений зв'язок між цією історією й тим, що багато років потому Г'ю Белл успішно проштовхнув у парламенті білль про захист дітей від небезпечної праці. (У 1860-ті роки граф Шефтсбері повідомляв про фабрики, де з шостої ранку до десятої вечора працювали чотири-п'ятирічні діти!)

У паперах зі сховку був і такий запис: «Якось увечері взимку [сер Ісаак] вийшов надвір і знайшов свого кучера мертвим і вже заляклим на передку карети». Факт не з'ясовано. Можливо, причиною смерті бідолахи був не мороз, а, скажімо, серцевий напад. Зрозуміло одне: турбота про інших навряд чи була головною рисою характеру Лоутіана.

Автором записів, у яких міститься чимало підтверджених фактів про життя й діяльність Лоутіана, могла бути міс К. Е. М. Купер-Аббс, родичка Беллів і остання, хто мешкав у Маунт-Грейс-Прайорі. Що спонукало її до написання цих мемуарів? Можливо, обурення, що більша частина родинного архіву була, випадково чи навмисно, спалена після смерті Лоутіана. На сьогодні не існує навіть точної біографії цієї історичної постаті масштабу Ізамбарда Кінґдома Брюнеля.

Батько Гертруди, сер Г'ю, був значно м'якшою людиною. Він отримав величезний спадок й очолив родинну промислову імперію. Як і його батько, Г'ю здобув освіту в Единбурзі, Сорбонні та Німеччині, де вивчав математику й органічну хімію. У вісімнадцять років почав працювати на

ливарному заводі братів Беллів у Ньюкаслі; у Порт-Кларенсі став директором сталеливарні, що височіла новими цехами над закуреними дахами Мідлсбро; і нарешті очолив усі родинні підприємства. Він видобував залізну руду в Клівленді й вугілля у Даремі, возив вапняк з Пеннінських гір, жив на річці Тіз і був директором Північно-Східної залізниці, якою руду доставляли до ливарень. Його громадська діяльність була безпрецедентною, особливо після того, як Г'ю одружився з Флоренс Оліфф. Він будував школи й відкривав бібліотеки, зводив каплиці й житло для робітників, організував центр відпочинку для постійного й тимчасового персоналу маєтку Раунтон-Грандж, оплачував сімейний відпочинок заслужених працівників своїх підприємств. Він збудував знаменитий Транспортер-Бридж — мостовий паром, який і сьогодні швидко й дешево переправляє робітників і туристів через річку Тіз. У 1906 році він став лордом-намісником Північного Йоркшира. Саме він як найвищий представник місцевої влади зустрічав королівських осіб та інших VIP-персон, які відвідували відкриті всім вітрам йоркширські рівнини. Його тричі обирали мером Мідлсбро.

Забезпечуючи металом усю Імперію, родина Беллів вивела британську промисловість на глобальний рівень. Г'ю був майстерним оратором і виголошував переконливі промови про вільну торгівлю, яку палко підтримував, і про рух за самоуправління Ірландії, який так само палко не схвалював. У його опублікованих промовах відчутний темперамент і гумор, що підкоряли слухачів усіх верств суспільства. Ось, наприклад:

«Вільна торгівля, як прояв милосердя, дарує подвійну благодать — і тому, хто дає, і тому, хто бере. І особисто в мене не підніметься рука накласти на неї хоч якесь обмеження. Вільний ринок — це найкраща страховка від тиранії багатства. Мене до смерті лякає можливість накопичення величезних статків в одних руках... У нашій країні мільйони людей залежать від щотижневої платні, від роботи, якої може не стати наступного дня. Ось за кого я хвилююся, ось за кого в мене болить душа, а зовсім не за клас, до якого належу сам».

Г'ю Белл вітав появу нових профспілок, але водночас попереджав, що ідеї Карла Маркса можуть спрямувати соціалістів до революційного руху, який знищить британську промисловість і саме поняття вільної конкуренції.

Коли народилася Гертруда, королева Вікторія правила вже тридцять років. Її підштовхувала одержимість принца Альберта замінити одіозне сибаритство Британії короля Георга на вікторіанську індустріалізацію й добропристойність. Британія, і зокрема Англія, була світовим технологічним лідером, що переконливо доводив павільйон на Всесвітній

виставці 1851 року — зведений з чавуну і скла Кришталевий палац отожднювався з самою Імперією. Частини британської армії перебували в усіх куточках світу, роблячи її чи не наймогутнішою військовою силою в історії; британський військовий флот панував у океанах, забезпечуючи мир і безперешкодну торгівлю між материками. Якщо інші імперії, Російська й Османська, перебували на стадії феодалізму, кріпацтва, суцільної корупції на всіх рівнях державного управління, то Британія, завдяки Вікторії й Альберту, принаймні демонструвала прихильність до поміркованості, філантропії та чесної торгівлі. У середині дев'ятнадцятого століття імперію вже розглядали не як інструмент комерційної експлуатації, а як структуру, що претендує бути взірцем чесного й доброзичливого управління. Комерційно агресивні, але соціально відповідальні Белли уособлювали цю нову тенденцію й були задоволені тим, що стали, як кажуть, «потрібними людьми у потрібному місці у потрібний час».

У двадцять три роки Г'ю вперше одружився. Мері Шилд була його землячкою, донькою успішного комерсанта з Ньюкасла-на-Тайні. Весілля відбулося на шотландському острові Бут-на-Клайді у заміському маєтку родини нареченої. Їхня перша дитина, Гертруда, народилась 1868 року, у будинку батька Г'ю, Вашингтон-Нью-Голлі. Життя всієї родини оберталося навколо цього індустріального магната, завдяки якому Белли посідали шосту сходинку в списку найбагатших англійських родин. Життя в дідусевому домі не було ні легким, ні спокійним. Про вибуховий темперамент і в'їдливість Лоутіана ходили легенди. Попри політичні амбіції старшого сина, він безапеляційно заявив, що майбутнє Г'ю пов'язане з Мідлсбро, де були розташовані найперспективніші підприємства з виробництва металу. Пам'ятаючи свої перші кроки у Ньюкаслі, Лоутіан без попередження з'являвся у новій ливарні в Порт-Кларенсі, щоб прискіпливо перевіряти і, безперечно, критикувати кожен крок у роботі Г'ю.

Напевно, Г'ю і Мері зітхнули з полегшенням, коли разом із дворічною донькою залишили Вашингтон-Нью-Голл й оселилися окремо. Однак тихе подружнє щастя тривало недовго. Тендітна красуня Мері померла за три тижні після народження їхньої другої дитини, Моріса, у 1871 році.

Г'ю був пригнічений тугою. Будуючи маєток Ред-Барнс у Редкарі, на березі моря, він уявляв здорову й щасливу родину. Тепер туди переїхала його сестра Ада — допомагати вести господарство й доглядати дітей. Шість днів на тиждень Г'ю працював у Кларенсі, а неділі проводив у товаристві сестри, няньки-годувальниці та півдюжини слуг. Короткі години свободи він присвячував прогулянкам біля моря або сільськими луками. І скрізь його супроводжувала жвава старша донька — Моріс був

іще замалий для піших мандрівок. Г'ю любив розмовляти з Гертрудою; і, вдивляючись у маленьке ясне личко, бачив милі його серцю риси її матері. Ці сповнені взаємної любові стосунки, цей нерозривний зв'язок з батьком Гертруда зберегла впродовж усього життя.

Г'ю був завидним кавалером. Молодий красень-удівець з двома діточками, що лишилися без материнської турботи, — навіть без свого багатого спадку він став би жаданою здобиччю для дівчат на порі. Його незлоблिवе почуття гумору й добра, майже юнацька усмішка хвилювали чимало жіночих сердець. Однак аристократки розглядали шлюб із Беллом як пониження у статусі, а сам Г'ю ніколи не був снобом. Його сестра Мері-Кетрін, на прізвисько Мейсі, примудрилася подолати опір самої леді Стенлі з Олдерлі й вийшла заміж за її сина, веселуна Льюльфа, майбутнього лорда Шеффілда. Леді Стенлі була відома звичкою уривати бесіду, відвертаючись від одного співрозмовника до іншого, гучно зауваживши: «Ідіоти так стомлюють!». Вона була бабусею Бертрана Рассела й однією із засновниць коледжу Гіртон у Кембриджі. Давши дозвіл на шлюб свого сина з Мейсі, леді Стенлі вважала себе жінкою широких поглядів: зрештою, Белли для людей її кола були лише «торгашами». «Те, що сер Г'ю — мультимільйонер, мене не надто вражало», — казав пізніше Бертран Рассел.

Ада, гарненька й товариська, сумувала за Лондоном. Роль незаміжньої тітки при малолітніх небожах навряд чи приваблювала її. На обрії загрозливо майоріла незаздрісна перспектива поховати себе старою дівою. Знайшовши спільницю в особі Мейсі, Ада поставила за мету якнайшвидше оженити Г'ю. Сестри-змовниці підібрали пристойну кандидатуку і склали план дій.

Вибір випав на двадцятидворічну Флоренс Евелін Елеанор Оліфф, з якою сестри разом захоплювалися музикою. Вона навчалась у Королівському коледжі й співала в хорі імені Баха. У 1870 році дівчина переїхала до Лондона з Парижа, де її батько, сер Джозеф Оліфф, працював лікарем при британському посольстві. Великодні канікули вона проводила в Сурреї, у маєтку свого дідуся, сера Вільяма К'юбітта, члена парламенту і в минулому лорд-мера Лондона. Іноді вона зупинялась у свого двоюрідного дідуся Томаса*, у його маєтку Пентон-Лодж, у Гемпширі. Літні ж канікули Флоренс проводила на фешенебельних курортах для заможних паризьких сімей — у Трувілі або Довілі. Раптова смерть її батька збіглася з початком франко-пруської війни, і родина мусила терміново

* Той самий Томас К'юбітт, який відбудував замок Осборн на острові Райт для королеви Вікторії та принца Альберта.

виїхати з Франції. У дев'ятнадцять років Флоренс попрощалася з Парижем і розпочала нове, куди менш розкішне життя у Лондоні, у будинку 95 по Слоун-стріт. Будинок був старий і занедбаний, захаращений громіздкими меблями, де навіть заповнений червоний оксамит не вбирав пронизливого котячого запаху. Тодішнє англійське товариство (як його називали, «товариство зачинених дверей») мало різкий контраст до космополітичного світу, який Флоренс нещодавно залишила.

План Ади та Мейсі ледь не провалився. Вони так явно намагалися звести молодих людей разом, що Флоренс швидко розгадала їхній задум. Вона заявила, що ніколи не вийде за англійця, і повторювала це дедалі рішучіше протягом двох років невдалого сватання Г'ю. Водночас сестри так тиснули на Г'ю з повторним шлюбом, що дочекалися протилежної реакції: Г'ю сказав Аді, що він узагалі ніколи не одружиться, і ще глибше занурився в роботу. Однак можна припустити, що вже тоді Г'ю не лишив Флоренс байдужою. Ось як вона описує свою першу зустріч з ним у розарії в садку Мейсі: «Прекрасні риси, затьмарені глибоким смутком... його густе кучеряве волосся і борода мінилися каштановим золотом».

Що більше Г'ю захоплювався Флоренс, то більше його мучили сумніви, що жінка, вихована в найвишуканішому середовищі найкрасивішого у світі міста, захоче осісти на околиці Мідлсбро. Один із біографів Гертруди так писав про її власні враження, коли вона, відвідуючи тітку, уперше потрапила в ті місця: «Навколо Мідлсбро і по берегах річки Тіз усе вкрите товстим шаром сажі... На двадцять миль навколо в повітрі висить запах хімікатів, кіптяви й гару, а з перенаселених будинків смердить капустою, сиром і котами. У підвалах... після кожного дощу збиралася чорна липка багнюка». Саме тоді з'явився вислів «денна темрява», тобто промисловий смог; сучасники писали, що зокрема Мідлсбро й Клівленд «досягли чималих успіхів у знищенні денного світла в регіоні».

Редкар, селище, яке поспіхом відбудовували після кожного нальоту штормових йоркширських вітрів, швидко розрослося до розмірів містечка, бо саме тут заможні промисловці з Мідлсбро зивали свої нові родинні гнізда. (Великий будинок по сусідству з будинком Беллів, наприклад, належав відомому металургу). Тут, якнайдалі від задимленої міської атмосфери, вони ростили дітей і формували щось на кшталт елітного товариства, однак йому було дуже далеко до того, до якого звикла Флоренс.

Таке життя має жахати молоду жінку, яка виросла в елегантному палаці на Рю-Флорантен, відгородженому від міської метушні кованими воротами вісімнадцятого століття. Флоренс народилась 1851 року, у перший

бурхливий рік Другої Імперії Наполеона Третього, вона ходила з нянею на прогулянки в сад Тюїльрі, де могла досхочу кататись у розмальованих возиках, ганяти обруч^{*}, купувати льодяники й пряники з лотків під веселими смугастими навісами. А зовсім поряд — *Плас де ля Конкорд*, Площа Згоди з її знаменитими «фонтанами, що весело шумлять і розкидають навколо діаманти бризок». Пізніше вона писала: «Який це привілей — народитись у Парижі! Пізнати цей дорогоцінний подарунок, дихати ним, зростати в одному з найкрасивіших його кварталів, відчувати, що він належить тобі, а ти — йому. Невже цього недостатньо?». Попри соціальні струси, дитинство Флоренс було щасливим. Вона отримала виховання, яке було чимось середнім між освітою маленької приватної школи й наставництвом персональної гувернантки, де основними дисциплінами стали добрі манери й музика.

Жінка, яку Ада і Мейсі обрали для Г'ю, була наче створена для нього. Дочка лікаря, Флоренс не належала ні до аристократії, ні до «торгашів», і серед її інтересів були такі, що з лихвою компенсували всі недоліки Мідлсбро: вона обожнювала дітей і домашній затишок. Вирвана з милого її серцю паризького кола, Флоренс почувалась у Лондоні чужоземкою, якщо не вигнанницею. Власний дім і родина стали б тихою гаванню, де вона нарешті відчула б душевний комфорт. Флоренс уже точно знала, яке виховання й освіту дасть своїм дітям і як вестиме домашнє господарство. Робити те, що подобається, — чи не це є найкращим дарунком життя?

Г'ю нарешті піддався інтригам сестер і чарам Флоренс. Четвертого червня 1876 року в будинку леді Стенлі на Харлі-стріт, у вузькому колі друзів і родичів відбулася маленька домашня вистава — прем'єра опери «Синя Борода», яку написала сама Флоренс. Ада і Мейсі співали, а акомпанував їм піаніст Антон Рубінштейн. По закінченні вечора Г'ю попросив супроводжувати Флоренс додому. Вони вийшли з екіпажу біля будинку 95 по Слоун-стріт. Г'ю провів Флоренс у вітальню, де чекала її мати. «Леді Оліфф, — сказав він, — я привів вашу доньку додому. А тепер прошу у вас дозволу знову її забрати». У відповідь на цю вишукану промову леді Оліфф залилася сльозами.

Вони скромно обвінчалися 10 серпня у маленькій церкві на Слоун-стріт. Медовий місяць молодята провели в американській столиці Вашингтоні, в гостях у сестри Флоренс, Мері, та її чоловіка, Франка Ласелля,

* Ідеться про дитячу гру, коли обруч від дівки котять наче колесо, штовхаючи його палицею з гачком (*прим. пер.*).

на той час секретаря британського посольства. Дорогою назад Флоренс із хвилюванням думала про мить, коли вперше переступить поріг свого нового дому, мить, яка є, напевно, найвизначнішою в житті жінки, яка стає не лише дружиною, а водночас і мачухою. Як нащадок директора Північно-Західної залізниці, Г'ю Белл був транспортною ВІП-персоною. У Мідлсбро начальник станції зняв капелюха й особисто провів їх до потяга на Редкар. Через багато років донька Флоренс і Г'ю, леді Ричмонд, згадувала, як одного разу проводжала батька на лондонському вокзалі Кінгс-Кросс. Вони розмовляли, стоячи на платформі біля дверей вагона. Пасажирів було багато, і відправлення затримувалося. Батько й донька навіть зраділи цій несподіваній нагоді побути разом ще кілька хвилин. Вони продовжили розмову, аж доки до них не наблизився кондуктор. «Сер Г'ю, — сказав він, чемно знявши капелюха, — якщо вам буде завгодно закінчити бесіду, ми готові рушити». Потяг Мідлсбро-Редкар робив спеціальну зупинку на крихітній платформі на околиці саду маєтку Ред-Барнс. Вертаючись з роботи, Г'ю просто виходив з вагона, минав розарій з фонтаном і опинявся біля задніх дверей свого дому. Гертруда завжди чекала й радісно зустрічала його. Поки вона була малою, Г'ю саджав дочку собі на плечі й ніс додому. Коли Гертруда піросла, вона вихоплювала у батька портфель і бігла поряд, голосно щебечучи — розповідаючи про все, що сталося за день.

У день повернення молодят з весільної подорожі діти, охайні й чепурні, чекали їх на платформі. За ними вишикувалися слуги, готові шанобливо вітати нову господиню. Флоренс, сподіваючись одразу потоваришувати з малюками, вирішила по приїзді попросити Гертруду й Моріса влаштувати їй екскурсію будинком і показати кожен закуток від підвалу до горища. На жаль, її плани порушив брат Г'ю, Чарльз, якого молодята зустріли в Мідлсбро і який з найщирішим наміром, але не вловивши делікатності ситуації, напросився їх супроводжувати. Аналогічно неромантичний Г'ю, ледве переступивши рідний поріг, одразу ж попрямував у кабінет і зарився в папери. Покинута у вітальні наодинці з Чарльзом, мріючи, щоб він якнайшвидше пішов, зніяковіла Флоренс розмовляла на відсторонені теми, а її не менш знічений новий родич заляк у кріслі, не знаючи, що відповідати.

Задоволена Ада нарешті відбула до Лондона, і для восьмирічної Гертруди та п'ятирічного Моріса почалося нове життя. Оскільки діти в такому віці ще не усвідомлюють, що у їхніх батьків є приватні справи, новина про одруження татка з Флоренс могла стати для них шоком. Обговорюючи свою нову мачуху, Моріс припустив, що їй років вісімдесят, однак сестра наполягала, що їй трохи менше — можливо, не більше шістдесяти.

Бідолашній Флоренс було лише двадцять чотири, на вісім років менше, ніж Г'ю.

Так у життя Гертруди увійшла добросердна жінка, яка вплинула на її розвиток більше за будь-кого. Цей вплив, хоч і не завжди з бажаним результатом, був здебільшого позитивним і суттєвим. Флоренс мала чимало талантів. Вона зналася на музиці й літературі, писала есе і п'єси; могла з будь-ким знайти спільну мову; цікавилася соціологією та дитячою освітою. Усе, що робила Флоренс, лишалось у рамках ролей, які вона вважала найважливішими для жінки й матері. Безмежно віддана сім'ї, вона водночас відзначилась активною громадською діяльністю. Її заслуги перед громадою принесли Флоренс публічне визнання, а з часом — і Орден Британської Імперії. Драми й комедії, які вона любила писати, спочатку призначалися лише для дитячих домашніх вистав. Але пізніше, під дружнім тиском знайомих театралів, вона написала три п'єси, які поставили на сценах театрів лондонського Вест-Енду. Що цікаво, Флоренс налягалась на нерозголошенні свого авторства.

Флоренс була спочатку спантеличена північними звичаями. Щойно познайомившись із сусідами, вона почала по вівторках влаштувати для сімейних пар домашні «прийоми» з легкими напоями. З чималим подивом вона дізналася, що йоркширці не супроводжують своїх дружин на такі заходи. Її біограф Кірстен Ванг пише про одну даму, яка прийшла разом із чоловіком і пошепки жалілася розгубленій Флоренс: «Ледь-ледь я вблагала містера Т. піти зі мною. І чого це мені вартувало!». Неначе боячись осуду з боку подруг, усі жінки приходили разом, але у домі розсідалися по різних кутках, після чого западала тиша. Не знаючи, як їм догодити, Флоренс, приміром, запрошувала їх сідати ближче до каміна, однак у відповідь чула: «Дякую, мені і тут добре». В одній зі своїх книжок Флоренс пише про героїню, учительку, яка щойно приїхала на Північ: «Вона почувалася ніяково серед прямодушних мешканок Йоркшира... Це був той клас людей, які мовчать, коли їм нічого сказати; коли ж вони говорили, їхня грубувата відвертість бентежила її навіть більше. Водночас ці жінки були доброзичливі й ставилися до неї з приязню». Завдяки взяттю нової місіс Белл її «прийоми» незабаром стали невід'ємною частиною світського життя міста.

Понад усе Флоренс прагнула налагодити стосунки з дітьми Г'ю. Восьмирічна Гертруда дивилася на неї з недовірою й водночас з цікавістю. У незнайомці, яка увірвалася в їхню сім'ю, було дещо, що вабило дівчинку — паризький лоск, як у манерах, так і в одязі. Хоча загалом Флоренс була людиною серйозною та схильною до моралізаторства, вона ніколи